

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

УДК 329.055.4.14'15

ПЕРЕГУДА Євген Вікторович

**ПОЛІТИЧНІ ДОКТРИНИ
ЛІВИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2002

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор

КРЕСІНА Ірина Олексіївна

Київський національний університет будівництва і архітектури,
професор кафедри політичних наук

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

НАУМКІНА Світлана Михайлівна,

Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського,
завідувач кафедри політичних наук

доктор історичних наук, професор

ГОНЧАРУК Григорій Іванович,

Одеський політехнічний університет,
завідувач кафедри історії України

Провідна установа:

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень

НАН України, відділ теоретичних і прикладних проблем

політології, м. Київ

Захист відбудеться “19” квітня 2002 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.086.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “18” березня 2002 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Дудченко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена насамперед потребою в управлінні політичними процесами, становленням політичних інститутів, до яких належать політичні партії, зокрема лівого спрямування. В Україні вони нині контролюють значну частину електорату, активно впливають на процес прийняття політичних рішень. Ліві партії певною мірою визначають діяльність деяких міжнародних організацій, що подекуди використовуються як знаряддя впливу на політичні процеси в Україні.

Інтерес до доктринального розвитку лівих партій України зумовлюється також перехідним характером суспільства, складністю прогнозування наслідків суспільних трансформацій, високим рівнем політичного впливу, зокрема партій, на процес реформування. В цих умовах важливого значення набуває осмислення і врахування в політичному житті тлумачення лівими сутності та шляхів здійснення реформ, можливості інтеграції їх до державотворчих процесів.

Інтереси розвитку політичної науки, в свою чергу, вимагають рефлексії динаміки розвитку її об'єкта. При цьому науковий інтерес спрямовується на виявлення особливостей партійної структуризації у період формування суспільства з новою соціальною структурою, з'ясування ролі й місця партій та інших традиційних інститутів громадянського суспільства у цьому процесі.

Важливого значення набуває аналіз осмислення лівими партіями в нових суспільних умовах базових принципів лівого руху – свободи, солідарності, справедливості. Це дає змогу не лише з'ясувати ступінь адекватності відображення ними соціальних реалій, а й рівень рефлексії політичною та суміжними науками значення даних принципів у процесі становлення нового суспільства.

Теоретичні проблеми еволюції місця традиційних інститутів громадянського суспільства, самого поняття політичної демократії в умовах стрімких суспільних змін розглядаються в працях зарубіжних дослідників А.Арато, Г.Вайнштейна, Д.Ватанукі, Р.Даля, О.Енкарнасьйона, Т.Карозерса, М.Кастельса, М.Кроз'є, Р.Патнема, Р.Сакви, Б.Капустіна, А.Ковлера, І.Пантіна, І.Хакамади, українських науковців Д.Видріна, В.Танчера, С.Тицького, С.Топалової та інших.

Питання розвитку політичної філософії та ідеології лівого руху України перебували в полі зору вітчизняних науковців на рубежі 1980-1990-х років, і вже у 1991-1995 роках з'явилися перші синтетичні праці (А.Білоуса, О.Гараня, М.Карабанова, О.Корнієвського, М.Пашкова, А.Слюсаренка, М.Томенка), в яких аналізувалися процеси партійної структуризації, була здійснена класифікація партій на базі п'ятичленної схеми ідеологій.

Водночас у ряді досліджень в цей період зазначається невідповідність реалій партієтворення положенням, некритично запозиченим із західної політології. Певний вплив на дослідження доктринальної еволюції лівих партій мали, зокрема, висновки В.Литвина про партії як інструменти втягування громадян до “політичних ігор”, А.Колодій щодо недостатності аналізу “ідеологічних оболонок” як

критеріїв класифікації партій.

У 1996-1997 рр. у дослідженнях партійного розвитку актуалізувалися проблеми виборчої реформи. Цей етап характеризується диверсифікацією наукового інтересу до лівих партій. У зв'язку з перманентною (у 1996-2001 рр.) появою нових лівих партій на якісно вищий рівень вийшов процес накопичення емпіричного матеріалу. Значну роль тут відігравали, крім наукових установ, аналітичні центри, структурні підрозділи органів влади тощо.

Деякі особливості адаптації лівих партій до суспільних трансформацій аналізувалися у працях В.Базіва, Є.Головахи, І.Діяка, Л.Кормич, І.Кураса, О.Майбороди, Д.Мейса, М.Міщенко, В.Полохала, А.Толпиги та інших. Питання розвитку марксистського вчення та постмарксистських доктрин розглядалися Є.Бистрицьким, О.Білим, В.Кременем, Б.Парахонським, В.Ребкалом, Л.Шкляром. У дисертаціях Л.Дунаєвої, Е.Пуфлера, Л.Скочиляса, П.Ситника, Ю.Шведи проблеми доктринального розвитку лівих партій розроблялися в контексті еволюції політикуму в цілому. Слід відзначити появу першої комплексної монографії з проблематики розвитку лівих партій, автори якої – О.Гарань, О.Майборода, А.Ткачук, В.Хмелько.

Останнім часом активізувався процес саморефлексії у самих партіях, виступах лідерів та працях партійних теоретиків (В.Арестов, Н.Вітренко, Л.Гріффен, І.Грущенко, Ю.Зяблов, В.Кізіма, Л.Костенко, Г.Крючков, О.Мороз, В.Новіков, Б.Олійник, В.Попков, В.Сіренко, П.Симоненко, В.Тарасенко, В.Трипольський, Є.Феденко, І.Хміль, І.Чиж, В.Шибко, Ю.Шиловцев, В.Якунін та ін.).

У науковий обіг були введені праці зарубіжних дослідників – Е.Вілсона, Д.Ішіями, Д.Урбана, де аналізуються проблеми ідеологічного розвитку лівих партій України. Значну роль в аналізі розвитку лівих політичних доктрин відіграють праці російських дослідників В.Біблера, К.Кантора, Т.Ойзермана, В.Стьопіна.

Водночас у працях з питань доктринального розвитку лівих партій України здебільшого робиться наголос на емпіричних дослідженнях або аналізі окремих аспектів їхніх доктрин. Оцінки лівого руху нерідко базуються на старих методологічних положеннях. Так, в умовах перехідного суспільства малопродуктивним є аналіз розвитку лівих партій у політичному полі відносин між комунізмом та соціал-демократією.

Усі зазначені чинники зумовлюють необхідність комплексного наукового дослідження політичних доктрин лівих партій України на сучасному етапі, концептуалізації їх поглядів на розвиток політичних процесів в Україні в умовах перехідного суспільства.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертаційного дослідження пов'язана з планом теоретичної розробки проблем українського державотворення, яка здійснюється кафедрою політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури (номер держреєстрації 0100У002>97).

Мета даного дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати генезу лівої політичної

думки в сучасних умовах, виявити ступінь адекватності інтерпретації лівими партіями України суспільних змін, виробити концепцію доктринального розвитку цих партій.

З огляду на мету в дисертації визначені наступні дослідницькі **завдання**:

- з'ясувати місце політичних партій у перехідному суспільстві, основні напрями та особливості еволюції партійних ідеологій у цих умовах;

- виявити новітні тенденції у доктринальному розвитку міжнародного лівого руху, в тому числі новітніх соціальних рухів;

- проаналізувати погляди лівих партій на сутність трансформаційних процесів в Україні, особливості еволюції соціальної структури суспільства, на своє місце і роль у процесах самоорганізації суспільства;

- визначити особливості концептуальних підходів лівих партій до реформування політичної системи України, шляхів досягнення політичної стабільності;

- простежити зв'язок між поглядами лівих партій на трансформацію соціальної структури та політичну систему українського суспільства;

- з'ясувати особливості позицій лівих партій щодо шляхів національно-державного будівництва в Україні, забезпечення потреб етнокультурного розвитку різних верств населення.

Об'єктом дослідження є еволюція теоретичної думки міжнародного лівого руху в цілому та лівих партій України зокрема в контексті розвитку уявлень про сучасні суспільні трансформації, соціальні рухи та політичні процеси.

Предметом дослідження є особливості розвитку політичних доктрин міжнародного лівого руху, концептуальні підходи лівих партій України до розв'язання проблем економічного, соціального, політичного і етнокультурного розвитку перехідного суспільства, праці та виступи теоретиків цих партій та громадських організацій, матеріали керівних органів Комуністичної, Соціалістичної, Прогресивної соціалістичної партій України, Комуністичної партії робітників і селян, Всеукраїнського об'єднання лівих “Справедливість”, Комуністичної партії України (оновленої), Партії комуністів (більшовиків) України, Координаційної ради робітничого руху та ін.

Методи дослідження. Застосування дисертантом загальнонаукових принципів причинності, історизму, а також синергетичних принципів теорії самоорганізації систем зумовило інтерпретацію об'єкта дослідження як системи, для якої характерні постійне становлення, самоорганізація, функціональна нестабільність тощо.

Поєднання принципу об'єктивності з ціннісним підходом дало змогу автору здійснити критичний аналіз ступеня адекватності політичних доктрин лівих партій України потребам розвитку суспільства.

Структурно-функціональний, порівняльно-історичний методи уможливили науково обгрунтоване пояснення схожості генетично не пов'язаних явищ однаковими умовами розвитку. Аналіз лівих пар-

тій та їхніх доктрин проводився на основі порівняння з іншими сегментами політичного спектра. З огляду на особливості розвитку політичної сфери дисертант вважав за доцільне використання запропонованого П.Бурд'є методу критики інших політичних теорій, який полягає у “викритті” місця теорії у полі влади. При аналізі перспектив доктринального розвитку лівих партій використовувалися прогностичні методи – теоретичного моделювання, інтерпретації, версійності розвитку об'єкта дослідження.

Емпіричну базу дослідження становлять програмові та інші документи ряду західно-, центральноєвропейських та російських ліворадикальних та лівоцентристських політичних партій та організацій, праці їхніх теоретиків, виступи функціонерів; програми лівих партій України, матеріали з'їздів, засідань керівництва партій, передвиборні платформи, праці теоретиків, виступи партійних лідерів у мас-медіа; результати соціологічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації здійснено системний політологічний аналіз політичних доктрин як чинника діяльності лівих політичних сил України. Створено цілісну концепцію становлення доктрин лівих політичних партій України як складової міжнародного лівого руху і політичної бюрократії України на основі їхніх концепцій соціально-економічного, політичного та етнонаціонального розвитку суспільства. В межах дослідження одержано результати, які мають наукову новизну:

1. Аргументовано тезу про зміну ролі партій в умовах перетворення нематеріальних чинників на провідні продуктивні сили, плюралізму соціальної структури та становлення суспільного капіталу. Партії перестають бути виразниками специфічних інтересів соціальних груп, які не беруть участі у політичній діяльності на професійній основі. Вони перетворюються на одну з форм самоорганізації політичної бюрократії, яка прагне привласнити суспільний капітал. Ліві партії намагаються оволодіти ідейним капіталом лівого руху. Водночас вони зацікавлені у зростанні суспільного капіталу шляхом розвитку суспільної комунікації у неполітичній сфері.

2. Сформульовано положення про еволюцію ролі політичної демократії у перехідному суспільстві – з головної передумови самоорганізації суспільства на механізм конкуренції інтелектуальних ресурсів політичної бюрократії. Відтак ступінь розвитку політичної демократії зумовлюється рівнем суспільного, насамперед інтелектуального, капіталу та політичної стабільності у державі.

3. Уточнено визначення ролі політичної опозиції в процесі самоорганізації перехідного суспільства, яка полягає не у протистоянні іншим політичним силам у владних структурах, а у висуненні альтернативних соціальних і політичних проектів та спробах їхньої реалізації у різних сегментах соціуму.

4. Аргументовано положення про втрату суперечності між соціал-демократією та комунізмом ролі головної ідейної суперечності у міжнародному лівому русі. Ця роль переходить до суперечності між ключовими ідейними цінностями лівого руху та механізмами їх інституціоналізації, відтак між соці-

альними рухами та бюрократичними лівими партіями.

5. Доведено, що ігнорування лівими політичними партіями України процесів перетворення нематеріальних чинників виробництва на головні продуктивні сили суспільства зумовлює консервацію в їхніх доктринах біполярних схем соціальної стратифікації.

6. Доведена невідповідність сучасним потребам самоорганізації суспільства лівих концепцій, що зумовлено конфронтаційністю їхнього розуміння руху до демократії.

7. Виявлено основні напрями доктринальних розбіжностей між лівими партіями України та середині окремих політичних партій.

8. Визначено концептуальні підходи лівих партій до проблем національно-культурного розвитку, які полягають у наданні пріоритету принципу демократичного централізму на протигагу принципу квотування.

Теоретичне і практичне значення дисертації полягає в тому, що сформульовані у ній висновки, положення та рекомендації безпосередньо стосуються розвитку політичної науки та політичних процесів в Україні й дають можливість розширити уявлення про особливості теоретичної діяльності політичних партій в умовах перехідного суспільства, глобалізації та інтелектуалізації світової економіки, з'ясувати можливості інтеграції лівого руху до процесів суспільного реформування, зокрема політичної системи, розробити відповідні рекомендації для інших політичних суб'єктів, розширити можливості прогнозування подальшої еволюції лівого руху України та партійної палітри країни в цілому. Матеріали дослідження можуть бути використані як у науково-дослідній роботі, зокрема розробці рекомендацій щодо корекції політичних доктрин та ідеологій самих лівих партій з метою їхньої адаптації до процесів суспільних реформ, тих політичних суб'єктів, які конкурують з ними за вплив на процес прийняття політичних рішень в Україні, на електорат, так і в практичній діяльності представників різних гілок влади, політичних лідерів, партійних діячів, враховані при виробленні стратегічних напрямів суспільного розвитку в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на науково-практичних конференціях у Національному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова в 1998-2001 роках, науково-практичній конференції “Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні” (Київ, 2001), всеукраїнській науково-практичній конференції “Політична стабільність в Україні. Поствиборна політична реструктуризація. Джерела та перспективи” (Київ, 2000).

Висновки дослідження використані автором у телевізійних передачах, інформаційно-аналітичній діяльності благодійного фонду “Співдружність”, інформаційного агентства “Експресінформ”.

Основні теоретичні положення дисертації викладені у десяти наукових працях, сім з яких опубліковані у фахових виданнях.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження, специфікою його об'єкта.

Робота складається з вступу, п'ятих розділів, висновків та списку використаних джерел (379 найменувань, з них 11 іноземними мовами). Обсяг дисертації – 192 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтована актуальність теми та ступінь її наукової розробки, визначені об'єкт і предмет, мета й завдання, розкрито основні методи дослідження, теоретичне і практичне значення, апробація теоретичних положень, сформульовано концептуальні положення, які відзначаються науковою новизною.

У *першому розділі* “Теоретико-методологічні засади дослідження лівих політичних партій та їхніх доктрин” аналізуються нові підходи до аналізу місця партій в умовах перехідного суспільства, динаміки їхніх ідеологій.

Дисертант доводить необхідність внесення коректив до концепції партії як сполучної ланки між громадянами та державою. Соціально-економічними передумовами цього є перетворення нематеріальних чинників виробництва на провідні продуктивні сили, становлення суспільного капіталу, професіоналізація всіх видів людської діяльності, ускладнення соціальної структури, автономізація політикуму, одночасна належність індивідів до різних соціальних груп та відповідна багатофакторність їхньої соціальної ідентичності. Партії перетворюються на одну з форм самоорганізації політичної бюрократії, яка намагається привласнити частину суспільного капіталу. Ліві намагаються привласнити капітал, який міститься у поняттях солідарності, справедливості, опозиційності тощо.

Криза концепції партії як сполучної ланки спричинена також прискоренням розвитку засобів комунікації, що дає громадянам та владі можливість спілкуватися поза традиційними інститутами громадянського суспільства. Розглядаючи комунікацію як інтеракцію, дисертант стверджує, що вона є механізмом впливу на владу. Критерієм її ефективності стає соціокультурна компетентність сторін, в міру зростання якої роль партій як комунікаторів із владою зменшується, натомість збільшується їхня роль як “інтелектуальних штабів” з розробки політичних рішень. Політична демократія переставати передумовою суспільної самоорганізації. Її необхідність зумовлюється конкуренцією інтелектуальних ресурсів політичної бюрократії, а її рівень регулюється потребою в політичній стабільності. Лише в рамках останньої можлива ефективна самоорганізація.

Політичні ідеології, в тому числі ліві, не відображають інтересів широких соціальних груп, а являють собою механізми самоідентифікації політичної бюрократії, спрямовані на консервацію рівня соціокультурної компетентності. Оптимальна модель партії в умовах перехідного суспільства має поєднувати дві функції – “інтелектуального штабу” з розробки політичних рішень та одного з комунікативних центрів, що сприяє суспільній самоорганізації. “Опозиційність” у цих умовах має набути форми не протистояння іншим політичним силам, а альтернативності, тобто висування конкретних

суспільних проектів і спроб їхньої реалізації у різних соціальних сегментах.

У *другому розділі* “Становлення політичних теорій у міжнародному лівому русі” аналізуються доктрини міжнародного лівого руху, погляди, характерні для нових соціальних рухів.

Дисертант визначив основні тенденції розвитку соціал-демократичної доктрини. Особлива увага звертається, зокрема, на такі з них: відмова від ідентифікації суспільного прогресу з технічним розвитком; визнання значної ролі окремих індивідів у перехідному суспільстві; вихід за межі політичної детермінації поняття “демократія”. Акценти у політичній сфері зміщуються від представницької до прямої демократії, до принципу квотування. В результаті визнаються неадекватними традиційні критерії розрізнення лівих та правих партій. Водночас соціал-демократи вважають соціальні рухи нездатними замінити організовані партії.

До заслуг ліворадикальних доктрин (нео- та фрейдомарксистських) дисертант відносить нове формулювання головної ідеологічної суперечності – не між капіталізмом та соціалізмом, а між бюрократизмом та гуманізмом. Але проблема суб’єкта змін ними не була розв’язана, а відповідні розробки відзначалися утопічністю.

У дисертації аналізуються також особливості доктринального та організаційного розвитку антиглобалістського руху, специфіка пізньорадянських концепцій соціалізму та комунізму. В останніх виокремлюється, зокрема, надання пріоритетного значення суб’єкту історичної дії, аналізується теза М.Моїсеєва про те, що об’єктом суспільної власності можуть бути лише нематеріальні засоби виробництва: культура, наука, знання.

Потужний вплив на розвиток лівої думки в Україні має доктрина Компартії Російської Федерації. Поширені визначення КПРФ як соціал-демократів чи марксистів, які перейшли на позиції великодержавного шовінізму, неточно відображають сутність її еволюції. Виводячи головну соціальну суперечність – між працею та капіталом – за межі державних кордонів, КПРФ пов’язує саме з Росією соціалістичну альтернативу, сполучаючи її з “російською ідеєю”. Отже, відхід партії від марксизму проявляється не у великодержавництві, а у частковій відмові від оцінки соціалізму як певного етапу розвитку суспільства. В цих умовах соціалістична думка позбавляється характеристики як такої, що увібрала увесь досвід людського розвитку, набуває конфронтаційності щодо інших інтелектуальних надбань.

Дисертант аналізує ідеї теоретиків інших лівих структур Російської Федерації, представників академічного соціалізму О.Бузгаліна, А.Колганова, В.Межуєва, О.Пригаріна, Є.Сахонько, Б.Славіна, О.Тарасова та інших. В центрі дискусій між ними перебувають такі питання, як оцінка соціалізму як фази комунізму або як переходу від капіталізму до комунізму; визначення нематеріальних цінностей як об’єктів суспільної власності або традиційне віднесення до них “звичайних” засобів виробництва; акцентування серед передумов комунізму на домінуванні творчої діяльності чи детермінація життя людини і в майбутньому характером задоволення матеріальних потреб; визначення промислового

пролетаріату або інтелігенції як суб'єкта боротьби за соціалізм тощо.

У даному розділі автор розглядає також розвиток доктрин та ідеологій більш радикальних лівих організацій Росії, деяких комуністичних партій країн СНД.

Дисертант дійшов висновку про те, що суперечність між комунізмом та соціал-демократією перестала бути головною для лівого руху. На таку роль, зокрема, висувається суперечність між політичними інститутами та цінностями руху.

У третьому розділі “Ліва політична думка України про тенденції соціального розвитку та співвідношення політикуму і соціуму” аналізуються погляди лівих партій України на еволюцію соціальної структури.

Позиції Комуністичної партії, зокрема щодо визнання соціалістичності ладу в СРСР, постулювання біполярності соціальної структури, найманої праці як критерію розрізнення трудової та нетрудової приватної власності, соціальної структуризації, зумовлені виведенням форм власності виключно з юридичного відношення до матеріальних засобів виробництва. КПУ визнала плюралізм “неексплуататорських верств”. Однак більшість теоретиків вважала його наслідком незавершеності капіталізації. В подальшому ця теоретична традиція диференціюється. З одного боку, частина діячів партії базує схему структуризації суспільства на юридичному відношенні до матеріальних засобів забезпечення інформаційних потоків. Водночас популярною стає схема поділу населення на багатих та бідних, яка взагалі виводить її авторів за межі розуміння класів у марксизмі. З іншого боку, деякі теоретики партії визнають невідповідність радянського суспільства ідеалу соціалізму, пропонують відмовитися від жорсткого класового поділу та біполярності, наполягаючи на одночасній належності індивідів до різних соціальних груп.

Для Соціалістичної партії України, попри формальну відмову від біполярної структури, також були характерні жорстке розмежування соціальних груп, обмеження бюрократії державними органами. В 1993-1995 рр. у СПУ зміцнюється модернізаторська традиція, яка полягає насамперед у введенні поняття “класу асоційованих фахівців”. Проте його ототожнення більшістю партійців з представниками найманої праці фактично реанімує підходи до соціального розмежування за принципом відношення до матеріальних засобів виробництва. Водночас у СПУ існувала й інша інтерпретація “класу асоційованих фахівців”: ознакою його вважалося ефективне використання інтелектуальної власності. Тобто ця категорія визначалася як власники соціального капіталу. Аналіз дисертантом політичних концепцій СПУ свідчить, що в партії переважали прихильники першого підходу.

Автор аналізує також ідеї нових лівих структур (Координаційної ради робітничого руху, ВОЛ “Справедливість”), які більш адекватно відображали особливості соціальної динаміки.

Недооцінка сучасної соціальної еволюції характерна для лівих концепцій народовладдя. Останнє визначалося як участь широких мас у політичному управлінні, що виявляється у вимогах формування влади на базі “трудових колективів”. Лише у редакції програми СПУ 2000 р. та в працях деяких тео-

ретиків КПУ поняття народовладдя виводиться за межі виключно політичної демократії та інтерпретується як самоврядування у різних сферах. Однак ці погляди не стали домінуючими в лівих партіях, про що свідчить визначення політичних партій як виразників інтересів “неполітичних” груп, а отже, відстоювання права професійних політиків формулювати інтереси інших соціальних груп.

Про неадекватність розуміння соціальних процесів свідчать суперечності у самих лівих партіях між двома лініями дій щодо інших соціальних груп та ставлення до соціальної політики. Перша полягала у нав’язуванні партійної ідеології шляхом “освіти мас”; акцентуванні на біполярності політичного спектру; політизації шляхів розв’язання соціальних проблем; висуванні у соціальній політиці гасел щодо забезпечення громадянам належного рівня життя. Друга передбачала відмову від партійної ідеології як обов’язкової передумови спільності громадян; розробку та реалізацію реальних соціальних програм; роз’яснення шляхів адаптації громадян до нового законодавства; покладання на державу обов’язку забезпечити громадянам умови для самореалізації.

У *четвертому розділі “Проблеми політичної комунікації у політико-правових концепціях лівих партій України”* автор аналізує особливості політико-правових концепцій лівих партій України і відзначає, що більшість із них недвозначно декларували лояльність до правового поля України. Проте слабкими місцями їхніх політико-правових концепцій було звужене тлумачення права як основи політичної діяльності. Це пов’язано з проблемою політичної стабільності, яка є передумовою самоорганізації суспільства, а отже, несумісна з політичною конфронтацією, а також недооцінкою ролі процедурних моментів демократії. Теоретичним корінням цих особливостей були домінуючі в партіях концепції політичної влади. Більшість лівих, визнаючи принцип єдності політичної влади, виключали плюралістичність її проявів. Це дістало відображення в ототожненні політичної влади виключно із структурами президентської та виконавчої влади. За межі поняття влади виводилися парламент, місцеве самоврядування, влада партії над електоратом тощо. Це зумовило заперечення, насамперед КПУ, можливості поступового завоювання влади; перетворення тез про пріоритетність демократизації на нові лінії конфронтації, коли сприяння демократизації тлумачилося не як налагодження політичної комунікації, а як боротьба з “ворогами” демократії.

У лівих партіях України існували й альтернативні концепції влади: щодо перетворення духовної влади на провідну в суспільстві, що впливало з утвердження ціннісних регуляторів; щодо держави як знаряддя загальносоціальної діяльності. Після поразки на президентських виборах 1999 р. ці погляди дістали значного поширення в лівих партіях.

Дисертант аналізує також вплив політико-правових концепцій лівих партій на особливості їхньої теоретичної діяльності в галузі політичної комунікації. Це стосується, по-перше, неефективності декларованої готовності до співробітництва з іншими силами, в тому числі з причин базування його на принципі протистояння іншим суб’єктам; по-друге, недоліків концепцій реформування політичної системи, зокрема неврахування, що усі політичні структури є сегментами політичної бюрократії;

по-третє, обмеження адміністративного ресурсу важелями органів виконавчої влади; по-четверте, пов'язування збільшення повноважень одних органів влади не з підвищенням ефективності їхньої діяльності, а із зменшенням компетенції інших органів.

У *п'ятому розділі* “**Національне питання в доктринах лівих партій**” аналізується теоретичний досвід лівих партій у питаннях національно-державного будівництва.

У дисертації показано, що марксизм виник, коли відносно рівномірний розвиток людства (Європи) визначався станом матеріальних засобів виробництва. Водночас він містив основу для концепцій національного розвитку, відносячи революцію на період, коли пролетаріат засвоїв досвід людства. Еволюція суспільства змінила погляди на об'єкт (замість людства та Європи – національні держави) та суб'єкт (замість пролетаріату – бюрократія та інтелігенція) визвольного процесу. Причини – етнічний ренесанс, зумовлений висуненням на провідні позиції нематеріальних продуктивних сил та відповідною нерівномірністю розвитку країн. Націоналізм виходить за межі політичної ідеології.

Проте категоріальний апарат доктрин лівих партій щодо національного питання залишається нерозробленим. Виведення за межі поняття “український народ” цілих соціальних груп не дає змоги ідентифікувати його з нацією. Із середини 1990-х років ліві визначають національне питання ірраціональними чинниками. Провідними рисами українського народу вважалися колективізм, общинність, інтернаціоналізм. Таке вкрай апріорне постулювання позаісторичних якостей народу виводило авторів за межі марксизму та соціального детермінізму як такого.

Ще однією особливістю стало акцентування на єдності політичної нації на протигагу різноманітності етнокультурних проявів, хоча останнє й визнавалось у ряді документів. Ця особливість має два виміри. По-перше, ігнорування етнічного ренесансу української нації, що віддавало поняття націоналізму в руки опонентів лівих. По-друге, ігнорування ренесансу національних меншин.

У 1990-і роки ліві перейшли від пріоритету соціальних проблем до декларування їхнього однакового значення з національними. Логічна пастка полягає у тому, що й ті, й інші можна вирішувати лише в межах політичного утворення, тобто держави. Українські ліві здебільшого визнали державність України як реальність. Водночас заяви деяких функціонерів дискредитували її.

У тлумаченні проблем міжнародної інтеграції із середини 1990-х років, коли відбулося зміцнення політичних режимів у країнах СНД, ліві зміщують акценти в геополітичну (протистояння Заходу) та етнополітичну (слов'янський союз) сфери. Гасла приєднання до Союзу Білорусі та Росії особливої популярності набули після виборів 1999 р. Намагання нав'язати форми інтеграції зверху відображають загальну недооцінку процесів самоорганізації. Водночас у середовищі лівих були діячі, які зазначали, що створенню нових об'єднань передуватиме тривала національно-державна ідентифікація країн. Недоліком лівих концепцій інтеграції була також їхня конфронтаційність щодо інших країн.

Позиції лівих з мовного питання зводяться до протистояння насильницькій, на їхню думку, українізації, запровадження російської мови як другої державної або офіційної. СПУ пропонує зробити

мови національних меншин офіційними в районах компактного проживання. Аналіз аргументації у цьому питанні дає змогу виокремити особливості позиції лівих: формальне заперечення політичного значення мовного питання; обстоювання принципу домінування більшості над меншістю, ігнорування тієї реальності, що у сфері культурного розвитку принцип квотування є єдино можливим; заперечення ренесансу всіх етносів і того, що для багатьох із них дерусифікація стала засобом відведення загрози асиміляції; намагання розробити єдині рецепти задоволення етнокультурних потреб для всіх етносів; ігнорування існуючих в Україні стереотипів, коли наявність кількох офіційних мов інтерпретується як право володіти однією з них.

У **висновках** підбито основні підсумки дослідження:

Дисертація містить узагальнення наукових положень і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в обґрунтуванні концепції лівої опозиційності в умовах перехідного суспільства, концептуалізації стратегії лівого сегменту політичної бюрократії у питаннях консолідації суспільства.

Основні наукові й практичні результати дисертації полягають у наступному.

Концептуалізовано особливості доктринальної еволюції місця політичних партій в умовах перехідного суспільства. Партії перетворюються на складові елементи політичної бюрократії, які мають виконувати дві рольові функції – “інтелектуальних штабів” з розробки політичних рішень та комунікативних центрів сприяння налагодженню суспільної комунікації поза межами сфери політичного управління. Акценти опозиційності зміщуються з опонування іншим політичним силам до висунення альтернативних суспільних проектів та спроб реалізації їх у різних соціальних сегментах. Вказані висновки дають можливість визначити оптимальний варіант виборчої системи – модель пропорційно-мажоритарних виборів, а також визначити напрями діяльності партій щодо зростання соціокультурної компетентності громадян та соціальних груп.

Осмилено причини гальмування інтеграції лівих партій до політичної системи, сутність фактичної конфронтаційності політико-правових доктрин та поглядів на національно-державне будівництво. Зроблено висновок про те, що особливості сучасних лівих політичних доктрин зумовлюються неадекватним розумінням динаміки продуктивних сил та соціальної структури суспільства. Водночас виявлено альтернативні тенденції у теоретичних концепціях лівого руху України. На основі наукового аналізу політичних доктрин лівих партій України у сучасний період автором вироблено рекомендації, по-перше, для лівих партій у сфері опрацювання динаміки суспільного розвитку та приведення концепцій політико-правового та національно-культурного розвитку та практичних дій у відповідність сучасним реаліям; по-друге, для інших політичних інститутів – у розробці комплексу заходів щодо збільшення інтегрованості лівих партій до існуючої політичної системи та відповідного збільшення рівня політичної стабільності.

Розроблені версії розвитку партійних доктрин дають змогу стверджувати, що протягом найближчих 10-15 років ліві партії збережуть істотний політичний вплив. Але через певний період у випадку збере-

ження нинішньої динаміки суспільного розвитку вони постануть перед проблемою стрімкого скорочення цього впливу. Перспективи подальшого впровадження традиційних принципів лівого руху пов'язані з фактичною відмовою від самого терміна “лівий рух” та здатністю інтегруватися в політичну систему, розповсюджуючи цінності лівого руху на інші сегменти політичної бюрократії.

Список опублікованих праць

1. Перегуда Є.В. Ліві політичні доктрини на зламі тисячоліть // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 12. – К., 2001. – С. 553-559.
2. Перегуда Є.В. До проблеми еволюції політичних доктрин лівих партій України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 13. – К., 2001. – С. 504-510.
3. Перегуда Є.В. Деякі проблеми етнокультурного розвитку населення України в доктринах лівих політичних партій у сучасний період // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 14. – К., 2001. – С. 402-408.
4. Перегуда Є.В. До проблеми законодавчої регламентації багатопартійності в Україні // Право України. – 2001. – №4. – С. 69-74.
5. Перегуда Є.В. До теоретичних передумов формування лівого руху // Трибуна. – 2000. – №11-12. – С. 24-25.
6. Кресіна І.О., Перегуда Є.В. До питання про доктринальні тенденції розвитку лівої опозиції в Україні // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. Вип. 3. – К., 2002. – С. 105-115. (Дисертантом розроблено концептуальні засади функціонування опозиційних партій України).
7. Перегуда Є.В. У полоні політичних догм: досвід лівих // Віче. – 2002. – №2. – С. 8-10.
8. Перегуда Є.В., Телешун С.О. Поствиборна політична реструктуризація. Джерела та перспективи / Благодійний фонд “Співдружність”. — К., 1999. — 8 с. (Дисертантом визначено основні тенденції еволюції політичних сил України)
9. Перегуда Є.В. Періодизація історіографії діяльності політичних партій України (кінець 80-х – 1999 рік) // Наукові записки Нац. пед. універ. імені М.П.Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, І.М.Ковчина, Н.М.Скоробогатько. – К., 1999. Спец. вип. – С. 102-109.
10. Перегуда Є.В. До питання про ідейну еволюцію лівих партій України у 1995-1999 рр. // Наукові записки Нац. пед. універ. ім.М.П.Драгоманова. Ювілейний випуск / Укл. П.В.Дмитренко, О.Л.Макаренко. – К., 2000. – С. 71-77.

АНОТАЦІЯ

Перегуда Є.В. Політичні доктрини лівих партій України в сучасний період. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси, Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002.

У дисертації досліджується еволюція ролі й місця політичних партій у процесах суспільної самоорганізації в сучасних умовах. Обґрунтовується теза про втрату суперечністю між соціал-демократією та комунізмом ознак головної ідейної суперечності у доктринах лівого руху. Досліджуються основні тенденції у тлумаченні лівими партіями України динаміки продуктивних сил та соціальної структури, питань національно-державного будівництва, у розвитку політико-правових концепцій. Доктрини лівих партій характеризуються як умова вироблення стратегії лівого сегменту політичної бюрократії з проблем консолідації суспільства. Формулюються вірогідні версії подальшого розвитку лівого руху.

Ключові слова: політична партія, доктрина, політична бюрократія, самоорганізація, лівий рух, національно-державне будівництво.

АННОТАЦИЯ

Перегуда Е.В. Политические доктрины левых партий Украины на современном этапе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы, Одесская национальная юридическая академия. Одесса, 2002.

В диссертации исследуется эволюция роли и места политических партий в процессах общественной самоорганизации в современных условиях. Обосновывается тезис об утрате противоречием между социал-демократией и коммунизмом черт главного идейного противоречия в левом движении. Исследуются основные тенденции в толковании левыми партиями Украины динамики производительных сил и социальной структуры, вопросов национально-государственного строительства, в развитии политико-правовых концепций. Доктрины левых партий характеризуются как условие разработки стратегии левого сегмента политической бюрократии в вопросах консолидации общества. Формулируются вероятные версии дальнейшего развития левого движения.

По мере превращения нематериальных факторов производства в главные производительные силы, развития плюрализма социальной структуры, расширения автономизации политикума партии становятся составной частью политической бюрократии, возрастает их роль как интеллектуальных штабов в разработке политических решений. Необходимость политической демократии определяется пот-

ребностью в конкуренции интеллектуальных ресурсов политической бюрократии. Констатация левыми партиями Украины плюрализма социальной структуры не выходит в основном за рамки эмпирических наблюдений. Конфронтационность политико-правовых концепций, ограничение понятия народовластия исключительно политической сферой, недооценка этнического ренессанса в переходном обществе своей теоретической предпосылкой имеют взгляды на сохранение материальными средствами производства роли главных производительных сил и биполярности социального размежевания.

Ключевые слова: политическая партия, доктрина, политическая бюрократия, самоорганизация, левое движение, национально-государственное строительство.

SUMMARY

Pereguda Yevgen. The contemporary political doctrines of the Ukrainian left-wing parties. – Manuscript.

Thesis to gain degree of candidate of political science with speciality 23.00.02 – political institutes and processes, Odessa National Academy of Law, Odessa, 2002.

The thesis studies evolution of the political parties' role and place amid the process of the society self-organization in the current situation. A conclusion that the contradiction between the Social Democracy and Communism lost its primary ideological position in the left-wing movement has been drawn. The main tendencies of the Ukrainian left-wing parties' interpretation of the productive forces dynamics and social structure, the national state construction problems, their political and legal concepts development are examined. The doctrines drafted by the left-wing parties are characterized as pre-condition for developing a strategy of the political bureaucracy left segment on the society consolidation. The probable options of the left movement further development are stated.

Key words: political party, doctrine, political bureaucracy, self-organization, left-wing movement, national state construction.